

AFGANİSTAN SİYASETİNE ASKERİ MÜDAHALENİN İÇ VE DIŞ FAKTÖRLERİ

Hüsamettin İNAÇ*

Fazel AHMED**

Geliő Tarihi: 24/11/2022

Kabul Tarihi: 23/12/2022

Özet

Afganistan, Ordunun siyasette etkili olduğu ve aktif rol oynadığı bir ÷lke olarak bilinmektedir. Ordunun siyasi güce sahip olması tarihsel olarak, 1747'de Ahmed Őah Abdali tarafından Afganistan'ın kurulmasına kadar uzanmaktadır. Nadir Afőar'ın Ordusunda "Saray muhafızı" olarak görev yapan Ahmed Őah Abdali, Haziran 1747'de Nadir Őah'ın öldürölmesinden sonra, askeri bir kiőilik olarak bazı saray soyluları tarafından Afganistan'ın ilk kralı olarak sečilmektedir. O zamandan beri Ordu, ÷lke siyasetiyle her zaman yakın bir iliőki içinde olmuőtur. Afganistan'da 1960'dan 1990'a kadar Ordu doğrudan siyasete karıőmıő ve 1973'te Muhammed Davud Han'ın liderliğinde, Muhammed Zahir Őah'ın kraliyet sistemini kansız bir darbeyle devirmıő ve bu sayede ÷lke tarihinde ilk kez cumhuriyet rejimini kurulmuőtur. Daha sonra, Muhammed Davud Han'ın öldürölmesine yol ačan 1978 kanlı darbesi sırasında Ordu, Davud rejimini devirdi ve Demokratik Halk Partisi'ni iktidara getirdi. Aynı Őekilde silahlı kuvvetler, özellikle Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesinden sonra 1991 yılının baőlarına kadar isyanları bastırmak ve diő tehditlerle baőa çıkmak için siyasi gücü güçlendirmek için aktif bir rol oynamıőtır. Ancak Mücahitlerin zaferi ile birlikte, modern Ordusunun dağılmasına neden olmuőtur. Bu çalıőmada tarihsel olarak Afgan Ordusunu anlatmakla birlikte

* Prof. Dr, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı,
Orcid: 0000-0002-6922-2010, husamettininac@yahoo.com

** Bilim Uzmanı, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Afganistan siyasetinde en önemli ve ilgi çekici konulardan biri olan Ordunun ülke siyasetine dâhil olmasına yol açan faktörleri, motivasyonları ve müdahale düzeyini üzerinde yoğunlaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afgan Ordusu, Askeri Darbe, Cumhuriyet Rejimi, Aşiretler, Siyaset

INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF MILITARY INTERVENTION IN AFGHANISTAN POLITICS

Abstract

Afghanistan is known as a country where the Army is influential in politics and plays an active role. The military's political power can be traced back to the establishment of Afghanistan in 1747 by Ahmed Shah Abdali. Ahmed Shah Abdali, who served as the "Palace guard" in Nadir Afshar's Army, was chosen as the first king of Afghanistan by some court nobles as a military personality after the assassination of Nadir Shah in June 1747. Since then, the Army has always had a close relationship with the country's politics. From 1960 to 1990, the Army was directly involved in politics in Afghanistan, and in 1973, under the leadership of Mohammed Davud Khan, he overthrew the royal system of Mohammed Zahir Shah in a bloodless coup, thus establishing the republican regime for the first time in the country's history. Later, during the bloody 1978 coup that led to the murder of Mohammed Daoud Khan, the Army overthrew the Dawud regime and brought the People's Democratic Party to power. Likewise, the armed forces played an active role until early 1991, especially after the withdrawal of Soviet troops from Afghanistan, to strengthen political power to suppress insurgency and deal with external threats. However, with the victory of the Mujahideen, it caused the disintegration of the modern Army. This study focuses on the factors, motivations and level of intervention of the Army, which is one of the most important and interesting issues in Afghanistan politics, as well as telling the Afghan Army historically.

Keywords: Afghan Army, Military Coup, Republican Regime, Tribes, Politics

1. Afganistan Siyasetine Askeri Müdahalenin İç Faktörleri

Afganistan yaklaşık kırk yıllık dış müdahale, farklı etnik yapılar arasında süregelen çatışmalar ve bir türlü merkezi bir devlet yapısının inşa edilememesi gibi nedenlerle düzen ve istikrarı yakalayamamış bir ülkedir. Haddi zatında söz konusu istikrarsızlığın en önemli nedenlerinin başında ordunun ülke siyasetine müdahil olması gelmektedir. Nitekim genel anlamda askeri siyaset sosyolojisinde gündeme getirilen en önemli soru, ordunun siyasete müdahale nedenleri

ve bağlarıyla ilgilidir. Aslında askeri siyaset sosyolojisi, bu grubun siyasete girme arzusunun nedenlerini ve faktörlerini bulmaya çalışmaktadır. Bu konuda siyaset bilimi insanlarının farklı görüşleri ileriye sürülmüştür.

Bazıları askeri örgütlerin özelliklerini vurgulamış ve ordunun siyasete yönelmesindeki etkenleri de askeri kurumun "özellik ve yapısında" aramışlardır. Bazıları ise ordunun müdahalesinin sebebini "siyasi" olarak değerlendirmiş ve ordunun siyasete karışmasında bir ölçüt olarak toplum yapılarına dikkat çekmiştir. Ancak bazıları bu müdahaleyi toplumsal koşulların ve ordunun kabiliyetinin bir sonucu olarak görmekte ve ordunun tepkisinin boş yere gerçekleşmediğini vurgulamaktadır. Toplumsal koşullar, siyasete askeri müdahale için bir ön hazırlık olarak özel bir önem taşımaktadır. Diğer bazı araştırmacılar, dış etkenleri, Soğuk Savaş'ı ve süper güçlerin etki alanı kazanma çabalarını, üçüncü dünya ülkelerinin siyasetine askeri müdahale faktörlerinden biri olarak değerlendirmiştir.

Tüm bu kavramsal ve kuramsal bilgiler ışığında Afganistan'da ordu-siyaset ilişkilerine baktığımızda, 1960'lardan 1990'lara kadar ülke siyasetinde önemli bir rol oynamış ve 1973 ve 1978'de iki askeri darbe gerçekleştirerek, Zahir Şah'ın monarşisinin yıkılmasına ve Davud Han cumhuriyetinin çöküşüne teşebbüs ettiklerine şahit olunmuştur. 1960 ile 1990 yılları arasında ordunun Afganistan siyasetine müdahalesine hangi etkenlerin neden olduğunu ve Afgan ordusunun siyasete girmesinin asıl sebebinin ne olduğunu ele alacağız. Bu bölümde, Afgan ordusunun siyasete müdahalesinin faktörlerini ve nedenlerini dâhili ve harici amiller olmak üzere iki kısma ayırıyoruz.

2. Afganistan'da Siyasetin Azgelişmişliği

Ordunun siyasete müdahalesi hakkında sunulan fikirlere dayanarak, toplumların siyasi kültür düzeylerinin, toplumsal boşlukların ve krizlerin yanı sıra ekonomik gelişim durumlarının, ordunun siyasete müdahale etmesi veya etmemesi konusunda temel bir etkiye sahip olduğu söylenmiştir. Tarihsel olarak baktığımızda, çağdaş dönemde siyasete en yüksek ve en derin askeri müdahalenin "siyasi olarak" gelişmemiş toplumlarda gerçekleştiğini görmekteyiz.

Toplumların farklı siyasi kültür düzeylerine dayalı olarak siyasete askeri müdahalenin net bir açıklamasını İngiliz sosyolog Feiner yapmıştır. Ona göre, farklı toplumların siyasi kültür düzeylerini analiz etme ve değerlendirme kriterleri üç faktöre bağlıdır.

- Meşru güç aktarımı süreçlerini kabul etmek veya kabul etmemek,

- Siyasal sistemin meşruiyetinin temeli konusunda genel bir anlaşma veya anlaşmama,
- Sivil toplum kuruluşlarının entegrasyonu veya ayrışması (İhvan Kazımı, 2008, s. 117).

Afganistan'ın tarihine bakıldığında, 1960-1990 yılları arasında bu ülkenin uygun bir siyasi kültür düzeyine ulaşamadığı ve "siyasi gelişme" özelliklerine sahip olmadığı için parçalanmış bir topluma sahip olduğunu, kurumsal güç transferi yöntemlerinden ve siyasi meşruiyetten yoksun olduğunu, o vakte kadar Afganistan'da siyasi partiler ve aktif sivil kurumlarının oluşmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla üç boyutta bu faktörlerin Afganistan siyasetine askeri müdahalenin gerekçelerini oluşturduğu sonucuna varılabilir.

3.1. Afganistan'da Kurumsal Güç Transferi Yöntemlerinin Zayıflığı

Toplumların az gelişmişliğinin işaretlerinden biri, meşru ve kurumsal siyasi güç aktarımı modellerinin zayıflığıdır. Siyasi aktörler bireyler veya toplum olarak, yöneticilerin idaresi altında meşru yöntemlerde ortak bir görüşe ulaştığında ve diğer tüm yöntemleri yasadışı ve gayri meşru saydıklarında, bu siyasi kültürün büyümesinin ve toplumun siyasi gelişiminin bir göstergesidir. Ancak, ihtilafları çözmek için ve yetkiyi yöneticilere devretmek için meşru ve geçerli bir yöntem de yoksa her şahıs ya da grup siyaset sahnesinde kendine göre hareket etmek ister. Böyle bir toplum, düşük kültürel ve siyasi gelişme düzeyinde olacaktır. Huntington'a göre böyle bir durumda zenginler rüşvet verir, öğrenciler protesto eder, işçiler greve girer, çeteler isyan eder ve ordu darbe yapar. Kısaca her grup gücü elde etmek için kendi yöntemlerini kullanacaktır (Attai, 2000, s. 133). Siyasi gelişme göstergelerine göre, o dönemde Afganistan'ın bu göstergelere sahip olmadığı, gerekli siyasi gelişmeyi sağlayamadığı ve düşük bir siyasi kültüre sahip olduğu söylenmelidir.

Afganistan tarihine bakıldığında, bireyler ve gruplar arasındaki güç aktarımının geleneksel biçiminde gerçekleştiği ve "patrimonyal" sistemin güç aktarımı için olağan süreç olduğu görülebilir. Afganistan bu özelliklerle, düşük yaşam standardı, düşük gelir seviyesi, adil olmayan servet dağılımı, hükümetlerin beceriksizliği, halkın sağlık durumunun kötü olması, halkın çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi, ekonomik dış bağımlılığın yüksek olması, yüksek düzeyde işsizlik ve yetersiz istihdam, kişi başına düşen milli gelirin düşük olması gibi bir toplumsal duruma sahipti.

2.2. Afganistan'ın Geleneksel Toplumunda Güç Transferi Modeli

Afganistan'da geleneksel bir toplum ve gelişmemiş bir ülke olarak iktidarın devri, bireyler ve gruplar arasında geleneksel ve "patrimonyal" bir şekilde gerçekleşmiştir. Afganistan'ın çağdaş tarihine baktığımızda yaklaşık iki yüzyıldır "siyasi gücün" bireyler ve gruplar arasında ya miras kaldığını ya da daha büyük kabileler tarafından zorla ele geçirildiği görülmektedir. Bir grup iktidarı elde etmek için aynı klanın üyesi olan başka bir grubu öldürmekten, bağlamaktan ve hatta kör etmekten çekinmemiştir.

Afganistan'da, kuruluşunun en başından beri "kabile"nin rolü ve aşiret liderlerinin ülke işlerini yönetme kararları büyük önem taşıyordu. Afgan sultanları, davranışlarını Şeriat yasalarına, Peştunvali geleneklerine, Jirga veya aşiret konseylerinin kararlarına ve kabilelerle ilişkilerde geleneklere uyarlamak zorundaydılar (Grigorian, 2009, s. 60). Kraliyet tacını almak kalıtsal olmasına rağmen, Ancak "veraset" konusunda sabit bir yasa yoktur. Kralın ölümünden sonra, kraliyet ailesinin bir üyesi, yerine geçmesi için oğullarından birini seçerdi. Babanın istek ve arzusu, adayın yaşı ve karakteri ve kişisel ilgi alanı, bir kişinin halef olarak seçilmesindeki kriterlerden biriydi (Devleti, 2014. s. 129).

Afganistan Anayasası, hukuki ve siyasi bir belge olarak, hükümetin genel ilkelerini ve ülkenin temel örgütlenmesinin planlanmasını ifade eder. Her ülkenin anayasasında hükümet ve parlamento biçimi, hükümetin üç organının yetki ve görevleri, vatandaşların hükümete karşı görevleri, üç organın başkanlarının nasıl seçileceği ve atanacağı, siyasi gücün bireyler ve siyasi gruplar arasında nasıl aktarıldığı yazılmıştır (Alihani, 1375, s. 14). Ancak Afganistan'da, Emanullah Han'ın dönemine kadar, bu ülke tarihinde ilk kez bir anayasa taslağı hazırlandığında, hükümet şekli ve iktidar devri gibi konuların öngörüldüğü bir kanun yoktu ve Afganistan padişahları, kabilelerin örf ve adetlerine ve kadim geleneğe göre iktidarı devralır ve miras olarak başkalarına bırakırlardı. Bu nedenle, Afganistan'ın geleneksel toplumunda, kurumsal güç aktarımı yöntemlerinin kabul görmemesinin yanında, aynı zamanda siyasi iktidar aktarımını araştırabilecek hiçbir kurum da yoktu. Böyle bir durumda güç, doğal olarak dini ve aile ilişkilerine dayalı olarak siyasi liderlere ve aşiretlere devredilir.

2.3. Afgan Toplumunun Geleneksel Yapısı

Afganistan toplumunun geleneksel yapıları 1960'lara kadar grupların her türlü siyasi kararlara katılmalarını engellerdi. Bu durum, ülkede yerleşik gelenekler ve modernleşmeye doğru hareket edilmemesine, siyasi sisteminin yapısının geleneksel değerlere dayalı olarak oluşmasına neden olmuştu .Geleneksel toplumlarda güç ve sermaye genellikle birkaç kişinin elinde toplanır ve toplumda siyasi özgürlüklerin elde edilmesi için fazla çaba gösterilmez (Jean Blondel, 1999, s.

85). Geleneksel toplumlarda sistemin biçimi, toplumun geleneksel norm ve davranışlarından etkilenmekte ve bu toplumlarda rejimin ayakta kalması, halkın geleneksel desteğine dayanmaktadır. Akrabalık ve din, hükümete bağlılığın temel dayanaklarını şekillendirmektedir.

Dolayısıyla, Afganistan'ın geleneksel toplumunun inşası ve buna dayalı olarak siyasi sistemin yapıları, siyasal iktidarın kurumsal yöntemlerle devredilmesine izin vermemiştir. Dr. Yusuf'un başbakanlığı döneminde, 1964 anayasası sosyal kurumlar ve siyasi partilerin kurulmasına izin vermesine rağmen, 1964 anayasası ile birlikte onaylanması gereken, partilerin ve sivil kurumların faaliyetlerini meşrulaştırması gereken parti kanunu Şah tarafından onaylanmadı ve partilerin faaliyetleri kurumsallaştırılmayıp yasallaştırılmadı (Tanin, 2005, s. 165). Bu nedenle Afganistan'da sivil toplum kuruluşlarının zayıflığı, siyasi partilerin olmayışı, sendikaların ve sivil toplum oluşumlarının dağılması, ordunun 70'li yıllarda en örgütlü ve disiplinli toplumsal kurum olarak siyasete müdahale etmesine olanak sağlamıştır.

3. Afgan Toplumunun Etnik Yapısı

Afganistan, azınlıklardan oluşan bir ülke olup farklı kavimler ve kabilelerin yanında, heterojen etnik grupların yaşadığı dünyadaki nadir ülkelerden biridir.

Afganistan'da, büyük etnik grupların yanı sıra, Aymak, Kızılbaş, Bayat, Cemşidi vb. birçok etnik azınlık yaşamaktadır (Sajadi, 2012, s. 63). Etnik grupların bu çeşitlilik ve heterojenliği ve birleştirici çözümlerin olmayışı, bu ülkedeki "ulus inşası" sürecinin başarılı bir şekilde şekillenememesine ve ortaya çıkan krizlerin üstesinden gelinememesine neden olmuştur. Bu nedenle, ülkenin bağımsızlığının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen, tüm etnik gruplar ve milliyetler için ortak ve kabul edilebilir bir "milli kimlik" henüz oluşmamış, buna dayalı olarak ulusal kimliğin yerini dağınık etnik kimlikler almıştır (Devleti, 2014, s. 140). Afgan toplumu, etnik ve aşirete dayalı bir yapıya sahip olduğu için, siyasi yapının etkileşimi ile siyasi iktidarın dolaşımının sadece belirli bir millet ve aşiret içinde el değiştirmesi doğaldır. Buna dayalı olarak, ülkenin siyasi sistemi, sosyal sistemle iletişim kurmak yerine, daha çok aşiret şeklinde popülasyon alt sistemleri ile ilişkilendirilmiştir.

Bu durum, etnik grupların ve vatandaşların siyasi katılımını engellemiş ve nihayet, egemen olmayan etnik gruplar, iktidar yapısına karşı her zaman sapkın bir tutum sergilemiştir. Bunun neticesinde, yöneticilere şüpheyle bakılmış ve halk ile siyasi iktidar sahibi olan yöneticiler arasında sürekli çatışmalar ortaya çıkmıştır. Tam olarak bu sebeple Afganistan'da siyasi güç ve egemenliği kazanmak için etnik gruplar ve kabileler arasında sert rekabetler ve şiddetli

çatışmalar yaşanmıştır (İnaç, 2004, s. 54). Afganistan siyaset sosyolojisinde ulus inşası ve toplumsal kalkınma sürecini olumsuz etkileyen belki de en önemli noktalarından biri, hükümet ve siyasi iktidarın temellerini etnik köken üzerinde inşa etmiş olması ve zamanla bu etnik grupların arzularının girdabına saplanmış olmasıdır. Dünyadaki bazı hükümetler kuruluş aşamasında etnik kökene dayalı olabilir, ancak zamanla toplumu ve ülkeleri için kapsayıcı ve bağımsız bir kimlik geliştirmişlerdir. Ne var ki, Afganistan'da hükümetler her zaman etnik kimlik ile ulusal kimlik arasındaki mücadelede sıkışıp kalmışlar ve kendilerini etnik kimlik unsurundan kurtaramamışlardır (İnaç ve Ünal, 2013, s. 225). Dolayısıyla Afganistan'daki siyasi güç, etnik odaklı özelliklere dayalı olarak, etnik grupların toplumsal ve siyasal çatışmalarını, egemen etnik gruplara ve iktidardakilere karşı düşmanca tutumlarını hiçbir zaman kontrol edememiş ve iktidar aktarım yöntemlerini kurumsallaştıramamıştır. Aksine, bu çatışmaların şiddetlenmesinde etkili faktör olmuştur.

Etnik yönelimli hükümetler, varlıklarını sürdürmek ve ayakta kalabilmek için kabile ve aşiretlerin sürekli desteğine ihtiyaç duyması ve bu tür hükümetlerin destekçilerinin daha fazla siyasi iktidarı kontrol etmeye çalışması doğaldır. İktidar sahipleri de destekçilerinin etnik ve aşiretleri için taleplerini yerine getirmek için fidye vermek, makam-mevki vermek gibi hareket etmişlerdir. Buradan hareketle Afganistan'da toplumsal yapıda etnik grupların çokluğunun ve etnik kökene dayalı bir siyasi yapının varlığının, iktidardaki etnik grubun diğer etnik gruplarla sürekli çatışma halinde olmasına neden olduğu söylenebilir. Bu durum, tüm vatandaşların rol aldığı gücün devredilebilmesi için kurumsallaşmamasına neden olmuştur. Tarih boyunca Afganistan'da siyasi iktidar, meşru yollardan ve demokratik süreçlerle değil, etnik ve geleneksel inançlara ve iç çatışmalara dayalı olarak devredilmiştir.

3.1. Afganistan'da Modern Hükümetin Siyasi Meşruiyetinin Zayıflığı

Afganistan'da hükümetler ve siyasi sistemler uzun süredir bir meşruiyet krizine maruz kalmış ve bu durum Afganistan'daki birçok siyasi sistemin dönüşmesine ve çökmesine neden olmuştur. 1964 anayasasının Zahir Şah döneminde onaylanması, Afganistan toplumunda köklü ve tarihi bir dönüşümün başlangıcıydı, bu da yeni bir hükümet ve anayasal bir sistemin kurulmasına neden oldu. Anayasa hukukuna dayalı yeni bir sistemin oluşturulmasıyla halkın hükümete katılımının, hükümetin meşruiyetinin ve etkinliğinin yanı sıra toplumun sistemden memnuniyet düzeyinin artacağına inanılıyordu. Ancak bu tahmin doğru çıkmadı ve kraliyet ailesi iktidarı tekeline almaya devam etti. Devletin verimliliği de vatandaşların memnuniyetini sağlamak için yeterliydi. Dolayısıyla bir yanda iktidarın başında karizmatik bir liderin olmaması, diğer yandan

verimli ve yasal bürokrasi eksikliğinin modern devletin meşruiyetinin zayıflamasına neden olduğu ve sistemin istenilen meşrutiyete ulaşmadığı söylenebilir. Bundan dolayı daha sonraki yıllarda Ordunun siyasete müdahalesine ve monarşi sistemin yıkılmasına neden oldu.

3.2. Partilerin ve Sivil Toplum Örgütlerinin Zayıflığı

Afganistan'daki siyasi partiler, Şah Mahmud Han'ın başbakanlığı döneminde demokrasi yıllarından önce ilkel bir şekilde kuruldu ve düzensiz bir şekilde faaliyet göstermeye başladı. On yıllık bir durgunluğın ardından, Davud Han'ın başbakanlık görevinden istifa etmesi ve anayasal bir sistemin kurulması ile siyasi parti ve grupların oluşumu 1955'te onaylanan anayasaya kaydedilirken, partilerin siyasi faaliyetleri yeniden başladı (İnaç, 2003, s.361).

Bu dönemde birçok partinin kurulmasıyla birlikte yeni yöntemler siyasi faaliyet alanına girmiştir. Ancak, Afganistan'daki siyasi partilerin tarihi, demokrasi yıllarında siyasi partilerin zayıflığını ve yetersizliğini göstermiştir. Çünkü partilerin asıl görevi, ülkede siyasi güç elde etmek için barışçıl mücadeleler yapmak ve seçimlerde rekabet etmektir. Ancak Afganistan'daki siyasi partilerin hiçbiri bu başarıya ulaşamadı. Sadece "Demokrat Halk Partisi" bu başarıyı ulaşmış, o da askeri darbe ile gerçekleşmişti. Afganistan'daki siyasi kurumların zayıflığını ve verimsizliğini açıklamak için tarihi, siyasi, kültürel, ekonomik, toplumsal ve yasal alanlarda çeşitli faktörler sıralanabilir. Afganistan'da partilerin oluşumu ve etkinliğinin önündeki en önemli tarihsel engel, istibdat ve mutlak hükümet olarak özetlenebilir. Çünkü Afganistan'ın tüm hükümet hanedanları, hükümetin mutlakıyetçi karakterine karşı hassas olup, denetleyici ve düzenleyici kurumlarına müsamaha göstermemiştir. Siyasi açıdan bakıldığında, farklı dönemlerde Afganistan siyasetinde aşiret kültürünün mevcudiyeti, ülkede her zaman ulusal ve etnik kaos ve istikrarsızlığı körükleyen sebep olmuştur.

Bir yandan kabile farklılıklarından kaynaklanan istikrarsızlıklar sivil ve siyasi kurumların oluşumunu engellemekte, diğer yandan demokrasi yıllarında ve öncesinde kurulan etnik nitelikteki partiler toplumdaki bölünmeleri derinleştirmek için bir araç haline gelmekteydi. Aslında, Afganistan'daki siyasi partilerin ekseriyeti etnik kökenle kurulmuş olup, etnik ve aşiret çatışmaları partilerin zayıflatmasına ve hatta bölünmesine neden oluyordu. Demokratik Halk Partisi'nin iki gruba, Halk (Peştunist) ve Parçam (diğer etnik gruplar) olarak ayrılması bunun açık bir örneğidir.

Afganistan'da siyasi partilerinin bir başka zayıflığı ve başarısızlığı, toplumsal yapıda köklü değişikliklerin olmaması ve gelenek ile modernite arasındaki çatışmalarda görevini yerine

getirememesidir. Afganistan'daki toplumsal değişim, Avrupa'da Rönesans dönemi ve sonrasında meydana gelen temel değişim ve gelişmelere nazaran çok daha az olmuştur. Rönesans sonrası Avrupa'da kapitalizmin yükselişiyle farklı grupların ortaya çıkmıştır. Bu gruplar siyasi güç elde etmek ve ekonomik gelirden daha fazla pay almak için diğerleriyle rekabet etmiştir (İnaç, 2004, s. 37). Ancak, Afganistan toplumunun yapısı, demokrasi yıllarına kadar bu anlamda derin ve ciddi bir dönüşüme girememiştir. Afganistan'ın ekonomik temeli, devlet ekonomisiydi ve hükümet en büyük işveren olarak rol oynuyordu. Hatta insanların siyasi sisteme katılımı için anayasa yıllarında alınan bazı önlemler bile, toplumun sosyal ve etnik yapısında fazla bir değişiklik yapamadı. Hukuki açıdan baktığımızda Afganistan'da siyasi partilerin zayıflığına ve verimsizliğine neden olabilecek en önemli faktör, demokrasi yıllarının sonlarına kadar bu ülkede partilerin kuruluş ve işleyişinin yasallaştırılmamasıydı. Bu anlamda partilerin faaliyetlerinin anayasa yıllarının sonuna kadar yasal hale gelmediği söylenebilir. Bu süreçte partilerin faaliyetlerinin yasa dışı sayılacağı korkusuyla da icap eden gelişimin olmamasına neden olmuştur (Craine, 2003, s. 3). Afganistan'da demokrasi yıllarının sonuna kadar sivil kurumların oluşmamasına neden olabilecek diğer faktörler arasında, ülkede devlet merkezli bir sistemin olması ve hükümet zulmünün varlığı sayılabilir. Pek çok az gelişmiş toplumdaki baskın düşüncelerden biri, hükümetin rolüne aşırı vurgu yapılmasıdır (İnaç, 2007, s. 27).

Bütün bunların sonucunda az gelişmişlik durumu, diktatörlük ve mutlak yönetim, etnik ve yerel yönelimler, kabile ve dini geleneklere dönük eğilimler, ülkede altyapı değişimi ve dönüşümünün olmaması, ulus inşası aşamasını geçememiş gelenek ve modernite arasındaki gizli ve açık çatışmanın varlığı, bazı grup ve sınıfların merkezi hükümetin etkisinden bağımsız olmaması, insanların bilinçsizliği, hükümet merkezli diktatörlük ve son olarak, Zahir Şah'ın parti yasasını onaylamaması Afganistan'daki siyasi partilerin zayıf kalmasına yol açmıştır. Bu faktörler, demokratik toplumların ana unsuru olan sivil kurumların bile oluşmamasına neden olmuştur (İnaç, 2016, 54-57).

3.3. Afgan Siyasetine Askeri Müdahalenin Dış Faktörleri

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden önce, Afgan politikacılar Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştu. Sovyetler Birliği, Afganistan'a komşu olması sebebiyle, bu ülkeye diğer ülkeden daha fazla ilgi gösteriyordu. Afganistan-Sovyet ilişkilerinin tarihi, Afganistan'ın İngiliz yönetiminden bağımsız olduğu zamana kadar uzanmaktadır. Emanullah Han 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını ilan ettikten sonra, bu bağımsızlığı tanıyan ilk ülke Sovyetler Birliği oldu. Afganistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilk dostluk anlaşması 1920'de imzalandı.

Bu antlaşmaya göre, taraflar birbirlerinin bağımsızlığını tanıdılar. Bu antlaşmada, Rus hükümetinin Afganistan'a karşılıksız olarak yılda bir milyon ruble ödemesi kararlaştırıldı (İnaç, 2007, s. 28). Söz konusu anlaşmaya ek olarak, aynı tarihte Rusya ile bir askeri anlaşma da imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Afgan Hava Kuvvetleri Rus hükümetinin gözetimi altında kuruldu ve Rusya, pilotları ve uzmanlarıyla birlikte Afganistan'a 11 uçak gönderdi (İnaç, 2014, s. 39).

3.3.1. Afganistan'daki Sovyet Nüfuzu

Zahir Şah döneminde, Sovyet-Afgan ilişkileri yeni ve hassas bir aşamaya geçti. Bu aşamada, Sovyetler Birliği, Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açan Peştunistan meselesinde halkın milli duygularını kullanarak bu fırsatı değerlendirdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, İngiltere'nin Hint yarımadasını terk etmesiyle 1947 tarihinde Hint yarımadası, Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ülkeye bölündü. Buna göre, 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli anlaşmalarla Hindistan'a ilhak edilen Afganistan'ın eski toprakları Pakistan'a verildi. Bunun üzerine Durand Hattı'nın ötesindeki Peştuların kaderi, Afganistan hükümetine göre çözümsüz bırakılmış oldu (Tanin, 2004, s. 92). Zahir Şah 1947'de yaptığı bir konuşmada Durand Hattı'nın ötesindeki Afganların akıbetinden bahsettikten sonra onlara Hintliler ve Pakistanlılar gibi kendi kaderini tayin hakkının verilmesini talep etti. Bu konuşma farklı hassasiyetler ve tepkilere yol açtı. Özellikle bu konuşmalar, Sovyetler Birliği'nin bu konuyu büyüterek siyasi anlamda kendi lehine kullanabilmesi için iyi bir bahaneydi. O günden sonra bu konu gazete ve dergilerde sürekli olarak yayınlandı. Bundan sonra bu mesele Afganistan'ın iç ve dış politikasının temel direği haline geldi ve her yıl bir gün Peştun ve Belucilerin milli dayanışma günü olarak kutlanmaya başladı.

Sovyetler Birliği, Afganistan siyasetine doğrudan girmekle ilgilenmiyordu. Onun için perde arkasındaki çabalarına devam ederek, Afganistan'daki nüfuzunu kullanıp bu konuyu gazeteler ve dergilerde sürekli yayınlatarak halkın düşünce ve görüşlerini değiştiriyorlardı. Afganistan'ın Batı ve Amerika ile ilişkilerinin gidişatını değiştirmenin kolay olmadığını anlayınca, Şah Mahmud Han'ı Başbakanlık görevinden alıp yerine arzu edilen ve amaçlarına uygun bir kişi olarak gördükleri Davud Han'ı getirmeye çalıştılar (İnaç, 2018, s. 309). Davud Han, Peştunist bir milliyetçi olarak Başbakanlığa seçildikten sonra, Durand Hattı'nın diğer tarafındaki Peştunları Afganistan'a ilhak ederek, bölgede otoriter bir ulusal hükümet kurmaya çalıştı. Davud Han'ın bu hareketi Pakistan liderlerince tepkiyle karşılandı ve iki komşu ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu.

Öte yandan Davud Han, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde iktidara geldi, ancak kısa süre sonra Soğuk Savaş, Doğu ve Batı'yı karşı karşıya getirdi ve küçük ülkeler uluslararası sistemin iki kutuplu yapısında kendilerine yer bulmak zorunda kaldılar. Bu nedenle Davud Han, bu hedefe ulaşmak için doğu ya da batı güçlerinden birine güvenmek zorundaydı. Bu nedenle, Davud Han hükümeti ekonomik programları yürütmek, özellikle Orduyu modernize etmek ve donatmak için ABD'ye başvurdu. Ancak ABD, Afganistan'ın bu talebini dikkate almamış ve bunun yerine bölgede Pakistan ile ilişkilerini sağlamlaştırmıştır (Tanin, 2004, s. 104). Davud Han hükümetinin talebine ABD'den olumsuz bir cevap gelince, bu sefer Sovyetler Birliği'nin askeri ve ekonomik yardım sağlama önerileriyle ilgilenmeye başladı. 1955'te Sovyet liderleri Afganistan'a gelip ve Davud Han ile yaptıkları görüşmede her türlü askeri ve ekonomik işbirliği sözü verdiler (İnaç, 2017, s. 105).

Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Afganistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler daha da genişledi. Bu sırada, Afganistan ile Pakistan arasında, Peştunistan meselesi üzerindeki anlaşmazlık yoğunlaştı ve iki ülke sınırında çatışmalara yol açtı. Afganistan, komşu ülke ile yüzleşmek ve askeri varlığını güçlendirmek için 1955 yılında Sovyetler Birliği ile askeri bir anlaşma imzaladı. Afganistan'ın askeri yardım talebini reddederek Pakistan güçlerini desteklemek için her türlü çabayı gösteren ABD, Afganistan'daki nüfuzunu azalttı ve çok geçmeden Sovyetler Birliği Afganistan'a en çok yardım eden ve bu ülkenin en büyük ticaret ortağı oldu. Ruslar, Afganistan'ın iç meseleleriyle daha az ilgilendiklerini, ancak ülkenin dış politikasının Sovyet karşıtı olmaması gerektiğini açıkça belirttiler. Demokratik Halk Partisi bu dönemde demokrasi yıllarının özgürlüğünü kullanarak açık ve sınırsız faaliyetini sürdürüp, siyasi gösteriler düzenleyerek Afganistan ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi güçlendirmeye çalışmıştı. Parti liderleri meclis konuşmalarında Sovyetler Birliği'ni övüyor, Afganistan'ın Sovyetler Birliği ile dostluğunun gücünü vurguluyorlardı (Endişmend, 2003, s. 7). Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi, yardım almak için çeşitli sözleşmelerin imzalanması, ekonomik ve askeri altyapı için karşılıklı heyet değişimleri, askeri ve sivil eğitim için öğrenci gönderilmesi ve daha da önemlisi, Sovyetler Birliği ile Demokratik Halk Partisi arasındaki yakın ilişki neticesinde, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ın tüm siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarındaki etkisinin genişlemesi ve ülkenin Sovyetler Birliği'ne tamamen bağımlı hale gelmiştir.

3.3.2. Sovyet Nüfuzunun Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, uluslararası düzeyde büyük siyasi değişimler yaşandı. Geçici Hitler karşıtı koalisyon kısa sürede dağıldı ve küresel ideolojik çatışmalar Soğuk Savaş şeklinde başladı. Britanya İmparatorluğu, dünya sisteminin en büyük gücü olma rolünü yitirdi ve yerini Amerika Birleşik Devletleri aldı. Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'nın galip güçlerinden biri olarak, ABD'nin karşısında sosyalist ülkeler bloğunun başında olmuş, iki kutuplu bir sistem oluşturmuştur. Sovyetler Birliği eskiden beri alt kıtanın ılık sularına ulaşmayı hayal ediyordu, bu nedenle Afganistan, Sovyetler Birliği için ılık sulara ulaşmak için bir geçit olarak stratejik öneme sahipti ve ne pahasına olursa olsun bu ülkede nüfuz sahibi olması gerekiyordu. Soğuk Savaş sırasında Afganistan, Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanı olarak ABD'nin bölgedeki etkisini önlemek için stratejik bir önem kazanmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği, Amerika'nın Afganistan'da askeri üs kurmayı planlamasından korkuyordu. Dolayısıyla böyle bir durumda Sovyetler Birliği ekonomik, askeri ve kültürel yardımlar sağlayarak Afganistan'a nüfuz etmeye ve bu şekilde bölgedeki batı yayılmacılığını engellemeye çalışmıştır (İnaç, 2003, s. 344).

Afganistan'daki Sovyet nüfuzunun zeminini sağlayabilecek ikinci faktör, Peştunistan konusunda Afganistan ve Pakistan arasındaki ihtilaflardır. Peştunistan konusunda bu iki ülke arasındaki görüş ayrılıkları arttıkça, Afganistan'ın Pakistan'a karşı silahlı kuvvetlerini güçlendirmesine neden oldu. ABD'nin İslamabad ile ittifakı nedeniyle Afganistan'a silah ve mühimmat vermeyi reddetmesinin ardından Afganistan Sovyetler Birliği'ne yöneldi ve Sovyetler Birliği, Afganistan'ın askeri ve ekonomik yardım tekliflerine olumlu yanıt veren tek ülke oldu. Sovyetler, Afganistan'a sadece silah ve çeşitli askeri teçhizat sağlamakla kalmadı, aynı zamanda okullarında çok sayıda Afgan subayı da eğittim verdiler. Bu nedenle, Sovyetler Birliği Afganistan'a yardım sağlamaya devam ederek ülkedeki nüfuzunu siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda genişletebildi (Fonten, 1997, s. 502). Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Afganistan'daki Sovyet etkisinde rol oynayan bir diğer faktör, iki ülke liderlerinin siyasi ve ekonomik kalkınma konusundaki siyasi ortaklıkları ve ideolojileriydi. Davut Han'ın, ekonomik kalkınmayı sağlamak ve askeri gücü artırmak amacının yanında sosyalist fikirlere sahip olması sebebiyle Sovyetler Birliği ile ortak bir konumdaydı. Dolayısıyla iki ülke liderleri arasındaki ideolojik ortaklıklar ilişkilerin derinleşmesine ve bunun sonucunda Afganistan'daki Sovyet etkisinin yoğunlaşmasına neden olmuştur (Tanin, 2004, s. 98).

Afganistan'da Sovyet etkisinin genişlemesine katkıda bulunan bir diğer önemli faktör, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin bu ülke ile yakın ilişkisidir. Demokratik Halk Partisi,

Afganistan'ın Marksizm-Leninizm ideolojisine dayalı olarak kurulan tek siyasi örgütüydü. Sovyet Komünist Partisi ile ideolojik bir ilişkisi bulunan parti aynı zamanda Afgan halkı arasında çok sayıda takipçi kazanmıştı. Aslında Demokratik Halk Partisi, Moskova'nın Afganistan'daki politikalarını fiilen uyguluyordu. Parti üyeleri arasında belge ve kitap alışverişinde bulunması ve hatta takipçilerine Marksizm ideolojisinin öğretilmesi, kitleler arasında bu fikirlerin yayılması sayesinde Marksizm düşüncesi bazı toplumsal katmanları kapsamıştı. Böylece Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da siyasi, askeri ve hatta sosyal yapılarıdaki etkisi genişleyecek ve Sovyetler Birliği gelecekte Afganistan'da Marksist-Leninist bir rejim kurabilecektir.

3.4. Afganistan'daki Sovyet Nüfuzunun Araçları

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a nüfuz etmesi için kullanabileceği araçlar üç alanda özetlenmiştir. Ekonomik işbirliği ve sivil ve altyapı projelerinin inşası, askeri işbirliği, silah ve askeri teçhizatın gönderilmesi ve en önemlisi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan yararına Peştunistan meselesine verdiği destek, Sovyetler Birliği'nin Afganistan siyasetinin önemli sektörlerine nüfuz etmesini sağladı. Sovyetler, oluşan boşluğu doldurmak için Afganistan halkının ihtiyaçlarından, zorlamalarından ve duygularından en iyi şekilde yararlanma zamanının geldiğini anlamıştı. Sovyetler 'in 1955-1978 yılları arasında, ekonomik ve askeri alanlarda Afganistan'a yaptığı toplam yardım neredeyse iki buçuk milyar dolara ulaşmıştı (İnaç ve Yaman, 2015, s. 21).

Bu nedenle Kabil-Moskova ilişkileri her geçen gün daha fazla alana yayılmış ve Afganistan'ı birçok yönden Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale getirmiştir. Eşref Gani Ahmedzai'ye göre, Kabil ile Moskova arasındaki ilişkilerin kurulması ve genişletilmesinin nedeni, Sovyetler Birliği'nin kendi sınırlarına yakın Amerikan askeri üslerinin kurulmasını engelleme ihtiyacı ve Kabil'in ekonomik kalkınma ihtiyacıydı. Davud Han, bir yandan Pakistan ordusunun tehlikelerini önlemek için silahlara erişmesi gerektiğine özel bir ihtiyaç duyuyordu, ama öte yandan reform hedeflerine ulaşmak için paraya ihtiyacı vardı (Joya, 2018, s. 273).

3.4.1. Afganistan Ordusunda Sovyet Nüfuzu

Daha önce belirttiğimiz gibi Aralık 1955'te, Bakanlar Kurulu Başkanı ve Sovyetler Birliği Yüksek Konseyi Başkanlığı'nın bir üyesinin, Afganistan üst düzey yetkililerin daveti üzerine Kabil'e geldi ve 18 Aralık'ta ortak dönemin Afganistan Başbakanı Muhammed Davud, Bulganin ve Kruşçev arasında antlaşma imzalandı. Ondan sonra, Sovyet danışmanları resmen

Afganistan'da çalışmaya başladı. Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu T-34 tankları, MiG-17 uçakları, DL-28 bombardıman uçakları ve hafif silahlar gibi Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ve Doğu Almanya gibi ülkeler tarafından ilgili danışmanlarla Afganistan'a gönderildi.

Ayrıca Sâlânk tünelinin kazılması, Bagram askeri havaalanının inşası, silo fabrikaları, enerji santralleri, doğalgaz çıkarılması, Ordu personelinin eğitimi ve teçhizi, Afgan askeri öğrencilerin Sovyet eğitim merkezlerine kabulü, Afganistan'daki Sovyet danışmanlarının planlarına dâhildi. Sovyetler Birliği, Afgan ordusuna nüfuz etmek için iki grup Afgan subaylarından kullandı. İlk kategori, komünizm fikrine bağlı olan ve genellikle Sovyet yetkililerinden emir alan subaylardan oluşuyordu. Diğerleri, iktidardaki rejimden nefret eden ordu subaylarıydı. Çünkü bu iki askeri grubun hükümetin düşüşünde işbirliği yapmaları bekleniyordu. Sovyetler Birliği'nin Afgan ordusuyla nasıl ilişki kurduğu ve daha sonra içine nasıl sızdığı, Davud Han'ın başbakanlığından önceki ordunun ihtiyaçlarına kadar uzamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Afganistan, ekonomik gelişimi ve doğu ve güneydoğu sınırlarını güçlendirmek için güçlü bir orduya ihtiyaç duydu.

1945-1947 yılları arasında ülkenin doğu illerinde meydana gelen kargaşa, Afgan hükümetine ordunun yerel isyanları bastırmak için yeterince güçlü olmadığını gösterdi. Çünkü isyancıların çoğu temel silahlar ve taşlarla donatılmış olmasına rağmen, hükümetin bu isyanları bastırması üç yıl sürmüştü (İnaç, 2020b, s. 511). Davud Han başbakan olarak atandıktan sonra, hükümetin, orduyu donatmak için Sovyet askeri yardımının alınmasına öncelik vermesi konusunda ısrar etti. Bu nedenle 1955 yılında hükümetin konumu için milletin desteğini kazanmak amacıyla kurulan LoyaJirga, Muhammed Davud hükümetinin orduyu güçlendirmek ve donatmak için gerekli gördüğü her kaynaktan silah satın almasına izin verdi. Ayrıca Davud Han'ın başbakanlığı döneminde Peştunistan meselesi ve Afganistan'ın bu bölgede toprak iddiası üzerinde Afganistan ile Pakistan arasında ihtilaflar, ordunun güçlendirilmesi ihtiyacı daha da arttı. Dolayısıyla Afganistan'ın orduyu güçlendirmek için Sovyetler Birliği'ne başvurması ile Davud Han döneminde ve daha sonra demokrasi yıllarında Afganistan'da Sovyet etkisinin zemini sağlanmıştır. Bu nedenle Afganistan'ın orduyu güçlendirmek için Sovyetler Birliği'ne başvurması ile Davud Han döneminde ve daha sonraki demokrasi yıllarında Afganistan'da Sovyet etkisinin zemini sağlanmıştır.

3.4.1.1.Sovyet Eğitim Doktrini

Sovyetler Birliği ile ekonomik, askeri ve silah alım anlaşmaları imzalamanın yanı sıra, bir anlaşma da Afgan öğrencilerin askeri sektörde yetiştirilmesine ilişkin imzalandı. Bundan önce Afgan ordusu subayları Türkiye tarafından eğitiliyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nden yeni silahların gelmesiyle Türkiye'deki eğitim süreci sona erdi. Sovyetler Birliği, "NATO" ve "SENTO" üyesi olan ülkelerde yetişmiş subayların ordudaki varlığını kabul edemiyordu (İnaç, 2020a, s. 11). 1960 yılında ilk kez çok sayıda Afgan askeri öğrenci, askeri taktikleri öğrenmek için Sovyetler Birliği'nin askeri akademilerine gönderildi. Bu akademilerde öğrencilere askeri eğitimlerin yanında komünizm ideolojisini içeren dersler öğretiliyordu ve öğrenciler bu dersleri almak zorundaydılar.

Yeni Afgan öğrenciler Sovyetler Birliği'ne girer girmez, daha önce askeri eğitimi almak için Sovyetler Birliği'nde bulunan Afgan öğrenciler tarafından Halk ve Perçem gruplarına alınıyordu. Orduda, Halkçılara bağlı subaylar Perçemcilere göre daha fazlaydı. Sovyetler Birliği'ne gönderilen köylüler ve yoksul ailelerin gençleri çok geçmeden Halkçıların tuzağına düşüp onlara katılmak zorunda kalıyorlardı. Sovyetler Birliği'nde bulunan Afgan öğrencilerin düşünce özgürlüğü ve eleştiri hakları yoktu. Eleştiri yaptıkları durumunda, Sovyet sistemine karşı oldukları suçlamasıyla eğitimden mahrum edilip, ülkeye geri gönderiliyordu. Diğer eğitim faaliyetlerinin yanı sıra Sovyet kültür sömürgeciliği de gün geçtikçe yaygınlaşmaktaydı. Afganistan'da Peştuca ve Farsça dillerinde Rus dergileri ve gazeteleri fazlasıyla bulunabiliyordu. Hatta Afganistan'ın kuzeyindeki insanlar Rus televizyon kanallarını Tacik ve Özbek dillerinde izleyebiliyordu. Bu gelişmeler sonrası, askeri subayların Sovyetler Birliği'nin eğitim kurumlarından dönüşü ve silahlı kuvvetlere yeniden dâhil edilmesiyle, Afgan ordusunda Sovyet nüfuzu güçlendi. Son olarak, Afgan ordusundaki subayların komünizm ideolojisine olan bağlılığı, daha sonra siyasete müdahale ederek siyasi sistemi devirmelerine ve iktidarı fiilen ele geçirmelerine neden olmuştur.

3.4.1.2. Teçhizat

Sovyet heyetinin Afganistan'a yaptığı resmi ziyaretin ve Afgan hükümetiyle askeri anlaşmaların imzalanmasının ardından, Sovyet silah ve mühimmatının ilk sevkiyatları 1957 ve 1958'de Afganistan'a geldi. Sovyetlerin Afgan ordusuna silah ve diğer teknik teçhizat yollaması, Sovyet heyetlerinin Afganistan'a gelmeleri ve Afgan ordusuyla etkileşimleri, Sovyet danışmanlarının Afgan ordusunun generalleri ve subaylarıyla işbirliği, Demokratik Halk Partisi'nin orduya sızma zemininin hazırlanması, iki ülkenin liderlerinin yaptıkları askeri anlaşmalar, Sovyetlerin Zahir Şah hükümetinin yanı sıra Afgan ordusunu da ciddi şekilde etkilemesine neden oldu.

Afganistan Milli Savunma Bakanlığı 1969'da yeni askeri programları onayladıktan sonra Afgan Ordusunda Sovyet nüfuzu daha da arttı. Askeri hava kuvvetleri, Demokratik Halk Partisi'ne üye olmak için en meşhur yerd. Hava kuvvetlerinin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, en başından beri Sovyetler tarafından desteklenmiştir. Netice olarak, hava kuvvetleri tamamen Sovyetler Birliği'nin etkisi ve kontrolü altına girmiştir (Joya, 2009, s. 284). Davud Han, başbakanlık döneminde dış politikada, Sovyetler Birliği ile yakın ilişki, İran'dan uzaklık ve Pakistan ile düşmanlık üzerinde durmuştur. Zahir Şah ve damadı Sardar Vali ile bu konuda yaşadığı görüş ayrılıkları nedeniyle ülke siyasetinden çekilmek zorunda kaldı. Davud Han bir süre iktidardan uzak kaldıktan sonra iktidara gelmek için kapsamlı ve gizli faaliyetlere başladı. Sonunda, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin solcu ve Marksist unsurlarının işbirliğiyle, Muhammed Zahir Şah'ın monarşisini devirmek için çalışmalarına başladı. 1973'te beyaz bir darbe yaparak kraliyet sistemini devirdi ve Afganistan'da cumhuriyet sistemini kurdu.

3.5. Afganistan Darbelerinde Sovyetlerin Rolü

Davud Han'ın Başbakanlığı döneminde, Afganistan'ın Pakistan ile ilişkileri, özellikle Peştunistan konusunda, her zamankinden daha gerginleşti. Afganistan ve Pakistan arasındaki gergin ilişkiler ve Afganistan'ın Pakistan'a karşı tutumuna Sovyet desteği, Afganistan ve Sovyetler Birliği arasındaki dostluğun güçlenmesinde önemli rol oynadı. Bunların sonucunda, Pakistan ile yaşanan gerginlik, 23 Ağustos 1961'de Pakistan hükümetinin Afganistan'daki konsolosluklarını kapatacağını açıklaması ve Afganistan'dan konsolosluklarını ve ticari ajanslarını geri çağırmasını istemesiyle daha da derinleşti. Afganistan, Pakistan ile siyasi ilişkilerini keserek büyükelçisini geri çağırdı ve iki ülke arasındaki sınırda her türlü seyahate kısıtlamalar getirdi. Sonuç olarak, Afganistan ile Pakistan arasındaki sınır 1961'de kapatıldı.

Peştunistan meselesi çok sıcak hale gelirken, Afganistan liderliği, ortaya çıkan bu krizin ülkenin çıkarına olmadığı ve bu şekilde uygun bir çözüm bulunamayacağı sonucuna vardı. Afganistan'ın Pakistan ile ilişkilerini yeniden kurması için ilk ve en gerekli adım, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve iki ülke arasındaki sınırın açılması oldu. Davud Han bu görüşe katıldı, ancak bu ilişkilerin daha iyi bir yöntemle yeniden kurulması için 9 Mart 1963'te istifa etti. Zahir Şah, Davud Han'ın istifasını kabul etti ve yeni kabineyi kurmak için Dr. Muhammed Yusufu görevlendirdi (Devleti, 2014, s. 204). Davud Han'ın iktidarından sonra Zahir Şah'ın politikasında ve dış politikasında büyük değişiklikler oldu. Pakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi ve İran ile yakın ilişkiler kurulması bu değişimler arasında bahsedilebilir. İran'ın daveti üzerine Afganistan ve Pakistan, dostane ilişkilerin yeniden kurulması için müzakereler yapmak üzere heyetlerini

Tahran'a gönderdiler. Pakistan'ın ısrarı ile Peştunistan sorununun gazetelerden ve haberlerden kaldırılması üzerine ortak karara vardılar. Pakistan ile Hindistan arasındaki ikinci Keşmir savaşında Afganistan tamamen tarafsız kaldı ve bu Pakistan'ı sevindirdi.

Eylül 1963'te Zahir Şah ve Kraliçe Humaira, Başkan Kennedy'nin daveti üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne resmi bir ziyarette bulundu. Bu iki haftalık ziyaret faydalı olarak değerlendirildi. Çünkü bu bir Afgan hükümdarının Amerika Birleşik Devletleri'ne ilk ziyaretiydi. İki ülke, açıkladığı ortak bildiriye ABD'nin Afganistan'a ekonomik yardım sağlamayacağını yayınladı. Davud Han'ın istifası, Afganistan'ın Pakistan ve İran'la ilişkilerinin normalleşmesi ve Zahir Şah'ın Amerika ziyaretinden sonra Kremlin, Afganistan'ın Batı'ya yöneldiğini düşündü. İran'la ilişkilerin düzelmesi, Peştunistan meselesindeki gerginliğin azaltılması ve özgür bir Batı sistemi (demokrasi) getirmeye çalışılması Sovyet hesaplamasını doğrulayan ve onaylayan işaretlerdi. Bu nedenle Sovyetler Birliği yeni faaliyetlere girişerek Afganistan'da bölgesel düzeyde çıkarlarını sağlayabilecekleri bir rejim kurmaya çalışmıştır (Budak, 2019, s.171).

3.5.1. Davud Han'ın Darbesi ve Sovyetlerin Rolü

Sovyetler Birliği'nin, Davud Han'ın 1973 yılında Zahir Şah'ın 40 yıllık saltanatının devrilmesindeki rolü hakkında farklı ve bazen çelişkili görüşler var. Davud Han döneminde Dışişleri Bakan Yardımcısı olan "Afganistan'ın Düşüşü" kitabının yazarı Samad Ghaus göre, Sovyetler Birliği'nin 1973 darbesinde hiçbir rolü yoktu. Darbe Afganlar tarafından başlatıldı ve tamamen Afgan hedeflerine sahipti. Ancak, kabul edilmelidir ki, komünist öğretilere inanan birtakım ordu subayları bu harekete katılmıştı ve bu subayların Moskova'ya olan bağlılığında hiçbir şüphe yoktu" (İnaç, 2021a, s. 242).Hakşinas, "Afganistan'daki Rus Komploları ve Suçları" kitabında, Davud Han'ın darbesinde Sovyetlerin rolünü ve müdahalesini kanıtlayan çok sayıda kanıt olduğuna inanıyor. Kitabında, o zamanki ordu subaylarından ünlü Cihat komutanı Ahmed Şah Mesud'un kardeşi Din Muhammed şunları naklediyor: "Darbeden yaklaşık bir hafta önce 120 Sovyet tankçısı Kabil'e geldiler ve Rus yapımı 26 tankları kullanmayı öğretmeye geldikleri söylendi. Ancak darbe sırasında tankları cumhurbaşkanlığı sarayına (Arg) ve Radyo ve Televizyon binasına yönlendirenler onlardı" (İnaç, 2021b, s. 11).

"Son Beş Yüzyılda Afganistan" kitabının yazarı Farhang da Sovyetler Birliği'nin darbedeki rolüne dikkat çekerek bu konuda kendi gördüklerini şu şekilde ifade ediyor: "Ekim 1972'de Afganistan büyükelçisi olarak Belgrad'da görevdeyken, Çekoslovakya'nın başkenti Prag şehrinde planlanmış bir terör operasyonundan haberdar oldum. Bu planın amacı Kabil'deki Amerikan büyükelçisini kaçırmak ve Afganistan'da güvenliği bozmaktı. Konunun önemini göz

önünde bulundurarak bu haberi alır almaz bizzat Kabil'e geldim ve dönemin Dışişleri Bakanı Musa Şefik'i konu hakkında bilgilendirdim ve kendisine de elde edilen belgeleri teslim ettim. Hükümet bu planı engellemeye başarsa da genel olarak durumu kontrol etmek için yeterince değerlendiremedi. Öyle görünüyor ki Prag'da böyle bir operasyon planlamak Çekoslovak hükümetinin bilgisi ve rızası olmadan mümkün değildi. Çekoslovak hükümeti, sosyalist blok ülkeleriyle olan yakın ilişkileri göz önüne alındığında, Sovyet hükümetinin izni ve onayı olmadan bunu yapamazdı". Bu delillere baktığımızda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da her türlü planın uygulanmasında rol oynayabileceği görülmektedir (Farhang, 2006, s. 865).

Sovyetler Birliği'nin 1973 darbesindeki rolünü gösterebilecek bir diğer faktör, Demokratik Halk Partisi (Perçem) askeri üyelerinin darbeye katılımıdır. Partinin askeri üyelerinin Sovyet yetkililerinin önceden haberi olmadan darbeye katılması mümkün değildi. Bir diğer önemli nokta da bu partinin lideri Babrak Karmal'ın geçmişte KGB ile yakın ilişkisinin olmasıdır. Öte yandan, darbenin uygulanmasında görülen düzen ve plan, bu kadar başarılı bir planın deneyimli kişiler ve profesyonel yetkililer tarafından planlandığı ve uygulandığını göstermektedir. Bu, Sovyetler Birliği'nin darbe sırasında Afgan ordusuyla birlikte hareket ettiğini göstermektedir (Farhang, 2006, s. 866). Demokrasinin son yıllarında Musa Şefik'in başbakanlığı döneminde Afganistan'ın İran gibi komşu ülkeler ve diğer İslam ülkeleri ile ilişkilerini genişletmiş; hatta Musa Şefik, Helمند suyunun İran'a akması için bir sözleşme imzalamış ve sosyalist olmayan ülkelerle ilişkilerin genişletmişti (İnaç ve Yacan, 2018, s.327).Musa Şefik, Peştunistan sorununu Pakistan ile müzakere ve diyalog yoluyla çözmeye çalışıyordu. Batılı ülkelerle de yakın ilişkiler kurdu ve ekonomik yardımlarını Afganistan'a çekti. Bu nedenle Sovyetler Birliği, Şefik'in hareket özgürlüğüne tahammül edemiyordu. Ruslar da Şefik'i "İhvani" olarak adlandırdılar ve onu kendi ulusal çıkarlarına zıt buldular. Çünkü onlar İslami sistemi İngilizlere ve Amerikalılara atfediyorlardı (Harun, 2000, s. 92).Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin Afgan subayların yetiştirilmesinde ve ordunun donatılmasında önemli rol oynamasının yanında, Sovyet eğitilmiş askerleri ve Demokratik Halk Partisi üyelerini orduda kullanarak, 1973 darbesinde yadsınamaz bir rol oynadığını sonucuna varılabilir.

3.5.2. Demokratik Halk Partisi Darbesi Sovyetlerin Rolü

1978 darbesinin Ruslar tarafından planlandığını gösteren reddedilemez bir delil olmadığı gibi, Tereki'nin Küba'nın başkenti Havana'da düzenlediği basın toplantısında sunduğu raporda da şüpheye yer vardır. Basın toplantısında gazetecilere şunları söylemiştir: "Devrim gerçekleştiğinde hem Başkan Carter hem de Brejnev şaşırılmış durumdaydılar." (Devleti, 2014, s.

209).Amerikalı yazar ve Afganistan uzmanı "S.Harrison", Hindistan Büyükelçiliği askeri ataşesinin şu sözlerini aktarıyor: "Kabil'deki Hindistan askeri ataşesi olan ve Hava Kuvvetleri subaylarıyla temas halinde olan Albay Samiran bana şunları söyledi: Abdülkadir, Hafızullah Emin'in planlarını Sovyetler Birliği'nin askeri istihbarat teşkilatına bildirmişti, ancak kendisi darbeye katılma emrini henüz almamıştı. Albay Samiran, 1978'in başlarında Kabil'de, çoğu Bagram ve Kabil hava limanlarında uçaksavar füze sistemi ve uçuş hattı kontrolünde çalışan yaklaşık 350 Sovyet danışmanı ve teknik personel olduğunu söylüyor. Samiran, Sovyet teknisyenlerinin yardımı olmadan Hava Kuvvetleri'nin 27 Nisan'da harekât yapmasının çok zor olabileceğini vurguluyor. Samiran, Abdülkadir'in Sovyet danışmanlarının onayını alana kadar darbeye katılımını ertelemek zorunda kaldığını söylüyor. Sovyet danışmanları darbeden kısa bir süre önce karar vermeleri gerekiyordu. Ancak kısa süre sonra darbeye yardım etmeleri için Moskova'dan emir aldılar (Harrison, 1996, s. 52). Sevr darbesinde Hava Kuvvetlerine komuta eden ve darbenin zafere ulaşmasında çok önemli bir rol oynayan ve daha sonra Demokratik Halk Partisi hükümetinde general rütbesine ulaşan ve Savunma Bakanlığı'na yükselen Yarbay Abdülkadir, Sovyetler Birliği'nin gerçek dostu olarak tanımlanmaktadır (Devleti, 2014, s. 210).

1950 ve 1960 yıllar sonrasında Ruslar, sadece sivil alandaki farklı toplumsal katmanlara değil, aynı zamanda orduya nüfuz etmeye ve asker toplamaya yöneldiler. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 21 Haziran 1974 tarihli ve "Ulyanovsky" tarafından imzalanan ve Afgan siyasi örgütlerinin ordudaki faaliyetleri ve Cumhurbaşkanı Muhammed Davud'un endişeleri hakkındaki, Halk ve Perçem liderlerine yazılan belgelerin ortaya koyduğu kadarıyla, "Afgan yoldaşlar" bu eylemi Sovyetler için beklenmedik bir şeymiş gibi göstermeye çalışıyorlar ve Sovyetler, kendilerine sadık örgütlerin ve liderlerinin çizginin dışına çıkmamasını tercih ediyordu (İnaç, 2003, s.344). Gerçek şu ki, Sovyet bağlantılı askeri örgütler, o mektuptan yıllar önce, Sovyetlerin bilgisi ve mutabakatıyla Afgan Ordusu içinde aktif ve özgürce askerleri cezp ve celp ediyorlardı. Hatta bu askerlerin bazıları yazılarında ve açıklamalarında doğrudan veya dolaylı olarak bundan bahsediyorlardı. Bu çerçevede, Demokratik Halk Partisi ile ilgili olarak, o partinin kuruluşundan önce Mir Ekber Hayber liderliğinde faaliyet gösteren askeri bir şubesi olduğu söylenmektedir. Daha sonra bu askeri örgüt, sivillerle birleşerek Demokratik Halk Partisi'ni kurdu. Ayrıca Sovyet istihbaratıyla çalıştığı düşünülen "Afganistan Askeri Örgütü" veya "HavaKuvvetleri Subayları" olarak adlandırılan diğer yapılardan da bahsedilmektedir. Bu nedenle, askeri alanlar Ruslar için daimi bir ilgi alanıydı ve bu ilişkiyi daha sonraki hedefleri için kullandılar (Devleti, 2014, s. 211). İbrahim Attaei, Sovyetler Birliği'nin 1978 darbesine doğrudan dâhil olduğunu inanmaktadır. Bu iddianın temel nedeni belki de Davud Han'ın

cumhuriyetinin son yıllarında Pakistan ile ilişkilerini yumuşatması, İran ile yakın ilişkiler kurması ve Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt ülkelerine yaptığı gezilerde bu ülkelerin Afganistan'a yardımları konusunda taahhütlerini alması olmuştur. En önemlisi, ABD Başkanı Jimmy Carter, Davut Han'ı o ülkeyi ziyaret etmeye davet etti. Dolayısıyla Davud Han'ın bu eylemleri Sovyetleri çok endişelendirdi ve Afganistan'ın kendi nüfuz alanından çıkabileceğini sonucuna vardılar. Öte yandan Davud Han, bundan önce Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmişti ve Brejnev ile görüşmesi sırasında iki taraf arasındaki ilişkiler soğumuştur. Bu nedenle Davud Han'dan bu tür hamleleri beklemeyen Sovyetler, onu devirmek için çalışmaya başladı. Önce Demokratik Halk Partisi'ni birleştirdi ve ardından Afgan ordusundaki 300 Rus danışmanını Davud Han'a karşı askeri ayaklanma sırasında darbecilere ciddi şekilde yardım etmeye teşvik etti (Ataei, 2005, s. 397).

Afganistan'daki Sovyet kuvvetlerinin başkomutanı ve daha sonra savunma bakan yardımcısı ve Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın kıdemli askeri danışmanı ve "Afganistan'daki Kızıl Ordu" kitabının yazarı olan Boris Gromov şunu ifade etmektedir: "Amerika Birleşik Devletleri İran'da yenilgiye uğradıktan sonra, (1979 devrimi) Asya bölgesinde yeni bir müttefik bulmaya çalıştı. Afganistan, başarılı bir gidişat durumunda böyle bir müttefik olabilir. Davut Han'ın attığı bazı adımlar, ABD'nin Ortadoğu'daki konumunu pekiştirme çabalarının başarıya yakın olduğunu göstermekteydi. Ancak Nisan 1978'de Kabil'de olanlar, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki stratejik bir zaferi olarak kabul edilebilir. Ayrıca Afganistan'da Sovyet yanlısı rejimin varlığı, Batılı hükümetlerin üçüncü dünya ülkelerini etkileme arzusunun Sovyet tarafından ciddi kısıtlamalara yol açabileceğini gösteren kesin bir kanıttır" (Gromov, 1995, s. 4). 1978 darbesinin bölgede Sovyetler Birliği'nin stratejik bir zaferi olarak görüldüğü böyle bir durumda, bu darbenin uygulanmasında Sovyetler Birliği'nin rolünün inkâr edilemeyeceği sonucuna varılabilir (Tutar, İnaç ve Güner, 2006, s. 282). Genel olarak Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri ve buna karşılık Afgan ordusunda Demokratik Halk Partisi'ni destekleyen çok sayıda askeri yetkilinin bulunması, öte yandan Sovyetlerin ordudaki geniş nüfuzu, bu darbenin planlanması ve uygulanmasında açık ve belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Siyaset sosyolojisi açısından bakıldığında, bir yanda devletin askeri gücünden sorumlu toplumsal gruplardan biri olarak ordunun siyasetteki rolü, diğer yanda bu kurum ile hükümet arasındaki ilişkinin kalitesi ise çok önemlidir. Askeri siyaset sosyolojisi, ordunun siyasete girme

arzusunun etkenlerini ve motivasyonlarını bulmaya çalışmaktadır. Ülkenin egemenliğini savunmak, topraklarını ve sınırlarını korumakla görevli olan ve siyaset sahnesine girme hakkı olmayan bir birim, neden bazen hükümetin hâkimiyetine karşı çıkıyor ve onu deviriyor? Tarihsel olarak ordunun siyasete karışması yeni bir konu değildir. 19. yüzyıl tüm Avrupa devletleri 20. yüzyılda Avrupa dışındaki diğer ülkeler “Prusyacılık Modeli”ni benimsedikten sonra ulusal ordular kurdular. Sonradan, bu ordular doğrudan veya dolaylı olarak ülkelerin siyasetinde rol oynamaya başlamıştır (İnaç, 2021c, s.99).

Siyasete askeri müdahale, toplumların sosyal, siyasal ve kültürel yapılarına göre farklı düzeylerde gerçekleşmektedir. Genel olarak ordu siyasete dört düzeyde müdahale etmektedir. Bu seviyelerin ayrılması ve tanımlanması, siyasete askeri müdahalenin kapsamının ve yoğunluğunun bilinmesine bağlıdır. Darbe girişiminde bulunmak ve doğrudan ordu tarafından iktidarı ele geçirmek, müdahalenin en açık biçimidir. Siyasete askeri müdahaleyi hangi etkenlerin ve güdülerin kolaylaştırdığı sorusuna cevap olarak, bilim adamları tarafından çeşitli teoriler sunulmuştur. Bazıları, askeri kurumun örgütsel faktörlerini önemli görmüş ve ordunun rolünü değiştirme nedenlerinin, özellikle siyasete müdahale etme eğilimlerinin, askeri örgütlenmenin kendi özel niteliklerinde yattığı görüşündedirler. Askeri kurumun yüksek komuta yoğunluğu, hiyerarşiye sıkı sıkıya bağlılık, güçlü disiplin ve yaygın iç iletişim ve en önemlisi silah tekeli gibi yapısal ve örgütsel özellikleri, ordunun siyasete diğer kurumlardan daha fazla müdahale etmesine neden olur.

Bu görüş karşısında, sosyal faktörleri siyasete askeri müdahalenin temeli olarak gören başka teoriler de vardır. Bu teori, ordunun siyasete müdahalesinin temel gerekçesi olarak toplumun sosyal ve kültürel durumu, siyasi gelişimi ve ekonomik koşulları üzerinde odaklanmıştır. Bu teorinin bir destekçisi olan Feiner, ordunun siyasete katılımının farklı kurumsallaşma seviyelerine sahip olduğuna inanıyor. Bu teorinin savunucularından biri olan Feiner, Ordunun siyasete farklı düzeylerde dâhil olmasının, siyasi hayatın kurumsallaşmasına, siyasi kültürün gelişmesine, siyasi sistemin meşruiyetine ve sivil toplumun genişlemesine bağlı olduğuna inanmaktadır. Feiner'e göre, siyasete askeri müdahalenin en büyük ve en derin seviyesi, yüksek düzeyde siyasi gelişim elde etmemiş toplumlarda gerçekleşir. Feiner toplumları; olgun siyasi kültüre sahip toplumlar, Siyasal Kültürü Gelişmiş Toplumlar, Düşük Siyasi Kültüre Sahip Toplumlar ve Minimal Siyasi Kültüre Sahip Toplumlar olarak dört kategoriye ayırmıştır. Bu ayırım ile Feiner, ordunun siyasete müdahalesinin daha çok minimal ve az gelişmiş siyasi kültüre sahip toplumlarda gerçekleştiğine inanmaktadır (Yiğit, İnaç ve Güner, 2007, s.88).

Huntington, siyasallaşmış bir toplum düşüncesiyle, ordunun siyasete müdahalesini siyasal etkenlere bağlı değerlendirmekte; siyasallaşan toplumlarda tüm güçlerin ve toplumsal grupların doğrudan siyasete karıştığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, siyasete askeri müdahale, az gelişmiş toplumlarda siyasallaşmanın yaygın tezahürlerinden biridir (İnaç ve Ünal, 2013, s. 227).

Huntington, siyasallaşmış toplumlarda, sosyal gruplar arasında arabuluculuk yapma yeteneğine sahip etkin siyasi kurumların olmadığına ve diğer yandan, çatışmaları çözmek için meşru yöntemler üzerinde bir anlaşma olmadığına inanmaktadır. Sonuç olarak her grup kendi doğasını ve özel yeteneklerini yansıtan yöntemler kullanır; zenginler rüşvet verir, öğrenciler ayaklanır, işçiler greve girer, halk gösteriler düzenler ve askerler darbe yaparlar. Bazı diğer teorisyenler, askerlerin siyasete müdahalesinin siyasi gerekçelerini ileri sürerler. Bu faktörlerin arasında ordunun güçlendirilmesinde yabancı güçlerin rolü ve bazı üçüncü dünya ülkelerinde militarizmden bahsedebiliriz. Yabancı ülkeler ve casus örgütleri, askeri personeli üçüncü dünya ülkelerinin hükümet politikalarına müdahale etmeye teşvik etmede her zaman önemli bir rol oynamıştır. Bu gibi durumlarda yabancı ülkeler, bu ülkelerin kaynaklarını, rezervlerini veya stratejik konumlarını kullanmak için askeri grupları güçlendirip donatırlar. Ayrıca bu askerlere silah göndererek ve eğiterek onlara nüfuz etmeye çalışırlar ve daha sonra bu üçüncü dünya ülkelerinin askeri güçleri tarafından, bu ülkelerde arzu ettikleri egemenliklerini kurmaya çalışırlar.

Soğuk Savaş ve dünyada iki kutuplu bir sistemin oluşması ve süper güçler arasındaki rekabet, "nüfuz alanı" olarak adlandırılan bir bölgenin oluşmasına neden olmuştur. Bu bölge, süper güçler için hayati öneme sahip olan tüm bölgeleri içermektedir. Bu nedenle Soğuk Savaş ve iki kutup arasındaki yoğun rekabet, her iki tarafın da toprak nüfuzunu artırma politikasını uygulamasına, etkisi altındaki ülkelerin ordularını gelişmiş silahlar ve modern askeri teçhizatla donatmasına ve ekonomik destek ve askeri eğitim almasına neden olmuştur. Bu da doğal olarak üçüncü dünya ülkelerin ve etki altındaki ülkelerin ordularının siyasete dâhil olmasına neden olmuştur (İnaç ve Erdoğan, 2006, s. 13-14). Afganistan'da 1747'den önce daimî ve aşiret ordusu 18. yüzyılda Mirwais Han tarafından kuruldu. 1747'den sonra bu iki ordu birleştirildi. Daha sonra Timur Şah döneminden Zaman Şah dönemine kadar ordu aynı vaziyette kalmıştır. Ancak Emir Dost Muhammed Han'ın ikinci döneminde, Afgan ordusu yeni bir aşamaya geçti; iç isyanlarla baş edebilmek ve merkezi hükümeti güçlendirmek için modern, güçlü ve donanımlı bir ordu kurmaya çalıştı. Dost Muhammed Han ilk kez, Avrupa tarzı bir ordu oluşturmak gayesiyle, subayları eğitmek için yabancı askeri danışmanlar tuttu. 1868'e gelindiğinde, Emir Şir Ali Han'ın

döneminde diğer reformlarla birlikte ordunun modernize edilmesi için özel bir çaba sarf edildi. Bu dönemde zorunlu askerlik kanunu çıkarıldı ve askerler ilk defa üniforma giydi. Afganistan'ın Ordusu, Emir Abdurrahman Han, Emir Habibullah Han ve Emir Emanullah Han dönemlerinde gelişmeye devam etti.

Emanullah döneminde 11 uçakla ilk defa Afgan Hava Kuvvetleri kurulmuş ve subay ve pilotlar eğitim için yurt dışına gönderilmişti. Bunların dışında, aslında Afganistan'da milli ve modern ordu ilk kez 1953-1963 yılları arasında Zahir Şah ve Başbakan Davud Han döneminde kuruldu. Davud Han, Peştunistan sorununun güçlü bir orduyla çözülebileceğini düşünerek, mevcut tüm askeri birimleri hızla yeniden inşa etti ve güçlü bir ulusal ordu oluşturmak için çalıştı. Afganistan ve Pakistan, Peştunistan meselesi yüzünden savaş sınırınakadar gittiğinde, Davud Han, komşu ülkeden gelebilecek olası tehlikelere karşı mücadele etmek ve Peştunistan bölgesine ulaşmak için orduyu güçlendirmeye ve modern teçhizatla donatmaya başladı (İnaç, 2014, s. 51). Davud Han, Afgan ordusunu güçlendirme ve donatma talebinin ABD tarafından reddedilmesinin ardından bu amacını gerçekleştirmek için hemen Sovyetler Birliği'ne yöneldi ve o ülkeden askeri ve ekonomik destek 1960'lı yıllarda nispeten gelişmiş teçhizata sahip güçlü bir ordu kurmayı başardı. Sovyetler Birliği ve sosyalist blok ülkelerine eğitim için gönderilen Afgan Ordu subayları Afganistan'a döndüklerinde ülkeye yeni fikirler ve ideolojileri de beraberinde getiriyorlardı. Bu konu, ulusların sömürgeciliğin pençesinden kurtulması ve bu on yıldaki küresel gelişmelerle birlikte Afgan ordusunun siyasete yönelmesinin yolunu açtı (İnaç ve Erdoğan, 2006, s. 13).

Siyasetteki bu eğilim daha sonra ordunun bu ülkenin siyasetine müdahale etmesine ve askerlerin gerçekleştirdiği iki darbe ile bir monarşi sisteminin yıkılıp yerine Cumhuriyet sisteminin kurulmasına, diğer bir darbe ile de Demokratik Halk Partisi'nin iktidara gelmesine neden olmuştur. Böylece 1973 ve 1978 yıllarında Ordunun siyasete müdahalesiyle askerler fiilen siyasi iktidarı ele geçirdiler. Ordunun 1960-1990 yılları arasında Afganistan siyasetine müdahalesine hangi faktörlerin neden olduğu ve bu ülkenin ordusunun siyasete girme arzusunun temel nedenlerinin neler olduğu sorusuna yanıt olarak, ordunun siyasete müdahalesi ve isteğinde hem iç hem de dış faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Siyasete askeri müdahale hakkında sunulan fikirlerden yola çıkılarak, bir toplumdaki az gelişmişlik ve siyasi kültür seviyesinin düşük olmasının siyasete askeri müdahaleye zemin hazırladığı söylenebilir. Feiner, toplumların siyasi gelişimini ve siyasi kültür düzeyini değerlendirmek için üç kriteri göz önünde bulundurmuştur: Meşru güç aktarımı süreçlerini kabul etmek veya kabul etmemek, siyasal

sistemin meşruiyetinin temeli konusunda genel bir anlaşma veya anlaşmama, sivil toplum kuruluşlarının entegrasyonu veya ayrışması.

Afganistan'daki toplum sosyal ve siyasi açıdan incelendiğinde, 1960-1990 yılları arasında kabile geleneklerinin güçlü etkisi, dini değerlerin modernizmin önünde engelmış gibi görülmesi, körü körüne geleneklere bağlı olunması, okuryazarlık ve kamuoyu bilincinin düşük olduğunu söyleyebilir. Bu ve benzeri etkenlerin bir neticesi olarak, insanların meşru güç transferi süreçlerine katılımının garanti edildiği uygun bir siyasi kültür düzeyine ulaşamamış ve gelişmiş toplum özelliklerinden yoksun olduğu görülmektedir. İlişkilerin akrabalık/kabile ve dini geleneklere dayandığı bu ülkede, güç aktarımı paradigması da “patrimonyal” şekilde ortaya çıkmıştır (İnaç ve Erdoğan, 2006, s. 14). Siyasi meşruiyetin temelinde geleneksel inançlar ve dini inançlar yatmaktadır ve ülkede siyasi meşruiyet kaynağı olarak “yasallık” dikkate alınmamıştır. Afganistan'da geleneksel ve etnik yapıların varlığı, hükümdarların inancı ve aşiret gelenekleri, 1964 anayasasının onaylanmasından sonra yeni siyasi sistemin meşruiyetini geçmiş geleneklerden almasına yol açmıştır. Böyle bir ortamda “hukuki meşruiyet”ten söz edilmesi mümkün değildir (İnaç, 2022, s. 202). Öte yandan, 1960'lı yıllara kadar modern toplumların bir özelliği olan sivil toplum partileri ve kurumları geleneksel olarak oluşturulmuştur. Kendi haline bağımsız şekilde kurulması gereken kurumlar gelişmemiş ve geleneksel, etnik ve dini yapıların faaliyetleri nedeniyle önemli ölçüde büyüyememiştir. Bunun bir sonucu olarak kurumlar, insanların siyasi iktidara katılımının getirdiği baskısını ve iktidar aktarımının rekabetçi süreçlerini kurumsallaştıramamıştır (İnaç, Hadji ve Benmansour, 2022, s. 161-162).

Afganistan'da partiler, etnik köken ve dini değerlerin etkisi altında kurulmuş olup, demokrasi yıllarının sonuna kadar parti yasasının onaylanmadığı ve partilerin faaliyetlerine ilişkin toplumsal koşullar ve yasal zeminlerin hazırlanmadığı göz önüne alındığında, asıl görevlerini yerine getiremeyip siyasi süreçte aktif rol oynayamamışlardır. Dolayısıyla, iç boyutta güç aktarımı yöntemlerindeki zayıflık ve yeni güç aktarımı yöntemlerinin kurumsallaşmaması, hükümetin zayıflığı veya siyasi gayrimeşruluğu, nihayetinde partilerin zayıflığı ve güçlü sivil kurumların oluşmaması söz konusu müdahalenin iç sebeplerini oluşturmaktadır. Öte yandan dış boyutta ise, Sovyet müdahalesi ve Afgan ordusu üzerindeki etkisi, ordunun 1973 ve 1978'de iki askeri darbe ile siyasete doğrudan müdahale etmesi ve iktidarı ele geçirmesi neticesi ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- Ataie, N. (2015). *Afganistan'a müdahale ve yeni devlet düzeni*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Budak, A. (2019). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür
- Crane, R. I. (1970). *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization, 1880–1946*. By Vartan Gregorian. (Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Danish, S. (2021). *Themojahedin government and the Taliban emirates; A decade of war and failure* (1 sted). Kabul: Andisheh Foundation Publications.
- Farhang, M. (1992). *Afghanistan during the last five centuries*. (2 sted). Alexandria, Virginia: Americanspade Publications.
- Gregorian, V. (2009). *The emergence of modern Afghanistan*. (Kermani A. A. Translator). (2sted). Tehran: Irfan Publications Institute.
- İnaç, H. (2003). Makro toplumsal kuramlar açısından postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 341-351.
- İnaç, H. (2004). Identity problems of Turkey during the european union integration process. *Journal of Economic and Social Research*, 6(2), 33-62.
- İnaç, H. (2007). Rethinking democracy and governance in the EU. *Journal of Academic Studies*,9(32), 1-31.
- İnaç,H. (2014). Çağımızın toplumsal algısını temsil eden parametrelerden kimlik, kültür ve uygarlık kavramlarının sosyo-politik analizi. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 35-57.
- İnaç, H. (2017). *Faşizmin ve sosyalizmin sosyo-politik kökenleri* (2. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnaç, H. (2018). The possibility of multicultural practice during the age of collective identities in line with Arab spring. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 306-315.
- İnaç,H. (2020a).Pandemi sonrası yeni dünya düzeni ve Türk dış politikası. İçinde: *Değişen dünyada yükselen Türkiye* (Ş. Arık, Ed.), (s. 1-21). Kütahya: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- İnaç, H. (2020b). Yeni dünya düzeninin bir habercisi olarak Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının sosyo-politikanalizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*,3(3), 509-521.
- İnaç, H. (2021a). Değişen Güney Kafkasya jeopolitiği ve Rusya-Çin rekabeti. İçinde: *Avrasya denkleminde Rusya-Çin rekabeti* (M. Yorumazve S. Yılmaz, Ed.), (ss. 239-251). İstanbul: Astana Yayınları.
- İnaç, H. (2021b). What does Turkey promise for the Middle East and North Africa?. *Türk Kamu Yönetimi Dergisi*, 1(1), 1-13.
- İnaç, H. (2021c). Taliban'I iktidara taşıyan sosyo-politik saikler. *TürkiyeGünlüğü*,148, 95-111.
- İnaç, H. ve Erdoğan, S. (2006). Postmodern dönemde kamu yönetimi algısı ve kamusa lalan tartışmaları. *Akademik Bakış: Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Celalabad*, 9, 1-16.
- İnaç H. ve Ünal, F. (2013). The construction of national identity in modern times: Theoretical Perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*,3(11), 223-232.
- İnaç H. ve Yaman, M. (2015). Ulus inşa stratejileri bağlamında Avrupa milli marşlarının sosyo-politik mukayesesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 17-34.
- İnaç H. ve Yacan, İ. (2018) Ülkelerin markalaşma süreci ve marka kavramı. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*,1(3), 317-331.
- İnaç, H., Hadji, A. & Benmansour, Y. (2022). The prospect for Turkish foreign policy in Africa under AK Party governments. *Afro Eurasian Studies*, 9(3), 149-164.
- Khorram, A .W. (2003). *Abdulvaheed The nationalar myimplies the territorialintegrity and nationalunity of Afghanistan* (1 sted). Kabul: Miwand Publications.
- Mesbahzadeh, B. M. S. (2009). *A briefpoliticalhistory of Afghanistan* (1sted). Kabul: Aftab Research Center.
- Tanin, Z. (2005). *Afghanistan in the20thcentury* (1 sted). Tehran: Irfan Publications Institute.
- Tutar, A. E., İnaç, H. veGüner, Ü. (2006). Dış kaynak kullanımının (Outsourcing) makro ekonomik etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 279-296.

- Ulfet, A. (2016). Afganistan'da Sovyet işgali ve ulema (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wali, M. (2016). *Afghanistan in the strategy of India and Pakistan* (1sted). Kabul: Rah Parcham Publications
- Yiğit, M. İnaç, H. ve Güner, Ü. (2007). Genişleme, mali yardım ve ekonomik büyüme perspektiflerinden AB'nin ilk dört genişlemesinin analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 81-96.